D-12
16

SUPRAPHON
SV 8341 G

Jakub Jan Ryba
ČESKÁ MŠE VÁNOČNÍ (HEJ, MISTŘE!)

pro sóla, sbor, varhany a orchestr
(Kyrie - Gloria - Graduale - Credo - Offertorium - Sanctus. Benedictus - Agnus. Communio)
Zpívají Jaroslava Vymazalová, Marie Mrázová, Beno Blachut, Zdeněk Kroupa a Český pěvecký sbor • Sbormistr Josef Veselka • Milan Šlechta - varhany

ROZMILÝ SLAVÍČKU

Pastorela pro soprán, sólovou flétnu, orchestr a varhany ze sbírky Šest chvalozpěvů
Zpívá Helena Tattermuschová • Jaroslav Josífko - flétna, Jaroslav Vodrážka - varhany
Symfonický orchestr hl. m. Prahy (FOK) • Řídí Václav Smetáček

HUDEBNÍ REŽIE MILOSLAV KUBA - ZVUKOVÁ REŽIE MILOSLAV KULHAN - TECHNICKÁ SPOLUPRÁCE STANISLAV SÝKORA A JIŘÍ BENŠ
NAHRÁNO VE STUDIU PRAŽSKÉHO DOMU UMĚLCŮ VE DNECH 5.-7. LEDNA 1966

Vánoční lyrika pastorální je svébytnou a svéráznou oblastí české hudby 18. a 19. století. Nevyrostla ovšem jen z domácích zdrojů. V četných zachovaných skladbách rozsáhlé produkce lze postihnout stopy cizích vlivů — hlavně italských. V kategorii větších forem podnětně zapůsobila pastorální mše Domenica Sarriho Missa dei pastori, prováděná v Čechách od počátků osmnáctého století; důležité malé útvary duchovních vokálně instrumentálních děl typu miniaturního oratoria Pastori di Betelemme nella Nascità di Nostro Signore Němce Kapsbergra, působícího v Římě, poznávali čeští hudebníci v skladbách Italů Costy, Ristoriho a Techettiho. Styčné prvky jsou však jen vnějšího rázu: šestiosminové takty v ukolébavkách, synkopické modely, kadencové formule. Složitější genetickou cestou prošlo zpracování námětu a texty českých vánočních skladeb. Dobře je to patrno na lidových vánočních hrách: navazují na středověká vánoční misteria, rozvádějí strofické členění jejich zpívaného průběhu v příznačnou trojdílnost útvarů (hra pastýřská — hra tříkrálová — usmrcení mláďátek, útěk do Egypta). Česká pastorální tvorba se soustřeďuje v naprosté většině na téma pastýřské hry. Zde místy proniká až do nejprostších textů ohlas bukolických skládání antických, jmenovitě Vergiliových Eklog: z trojice pastýřů rakovnické vánoční hry (80. léta 17. století) Corydon — Tityrus — Pindarus je jméno prvního už v Čechách zabydleným obecným pojmem, korydon znamená v lidové mluvě nemotoru, lenocha, nezdvořáka: takto nazvaná a charakterizovaná postava vystupuje již v Komenského Bráně jazyků. Jinak jsou jména pastýřů důležitá pro národní ráz textů. V nejstarších barokních hrách se objevují v klasické trojici Bárta — Vávra — Kuba (Kocmánkův Actus), postupně se jejich počet rozrůstá, hrají na rozličné nástroje, vždy na housle, na basu a na dudy. Bárta, Bartoš nebo Bartoň se ve vánočních písních a skladbách vyskytuje vůbec nejčastěji. V pastorele choceňského Tomáše Norberta Koutníka „Hej, hej, jeden i druhej" s ním hlídá stádo pastýř Kardaba. To není obvyklé jméno. Ukazuje proto k pravděpodobné textové předloze Koutníkovy ježíčkové scény: je jí „Pastýřské rozmlouvání o narození Páně" Václava Jana Rosy, obsažené v „Čechořečnosti" (nebo-li gramatice českého jazyka) z roku 1672. Tento dialog pastýřů Korduby a Bárty obsahuje všechny náležitosti vánočních pastorálních zpěvů, kreslí krajinu, navozuje náladu, vypočítává hudební nástroje, často používá zdrobnělin. To není v jádře nic nového: tytéž výrazové prostředky používal o dobré čtvrtstoletí dříve Adam Michna. Ale sloh učeného doktora filosofie a rady nad apelacemi Rosy je zcela jiný, umělý, daleko méně přirozený: A zde jsme u možných souvislostí dosud málo prozkoumaných: do jaké míry ovlivnily typickou zdobnou barokní mluvu betlémských příběhů, dramatizovaných a zhudebňovaných, četné Ódy, Meditace a Elegie „de stupenda et admiranda nativitate Domini Nostri Jesu Christi", prostupující naše renesanční písemnictví od čtyřicátých let 16. století (Matyáš Kolín z Kouřimi: Elegia de natali Domini Anno 1540)!

Skladatelé české pastorální hudby v 18. století o těchto vývojových vztazích ovšem sotva uvažovali. Přijímali podněty z živé praxe a sami je obohacovali, pokud stačila jejich tvůrčí potence. Nezkalené zdroje nemohla poskytovat městská centra: ta nejvlastnější vánoční muzika zněla na kruchtách venkovských kostelů a kostelíků. Komponovali ji převážně šiřitelé osvěty — učitelé, kantoři. Školní registra a obecní záznamy zachovaly stovky jejich jmen — většinou s poznámkami „znamenitý zpěvák a hudebník", „muzikus dokonalý".

Nejproslulejší postava mezi kantory-hudebníky, Jakub Jan Ryba (1765-1815), si této pověsti zasloužil vrchovatou měrou. Byl mnohostranně vzdělán: studoval římské klasiky a francouzské encyklopedisty; zastával a uplatňoval pokrokové názory pedagogické. Na rozdíl od svých četných kolegů, kteří spatřovali těžisko školní výuky v praktickém provozování hudby, byl Ryba skutečným cílevědomým a schopným vzdělavatelem mládeže. Přitom ovšem věnoval hudbě patřičnou pozornost. A, ač zaneprázdněn mnohými povinnostmi a trpce skličován nezájmem, nepochopením i malichernou zlobou, neúnavně tvořil dílo za dílem: v průběhu osmnácti let (1780-98) napsal podle vlastního odhadu téměř 1400 skladeb a tento počet za dalších sedmnáct roků Rybova života ještě důkladně vzrostl. Zachovala se sotva čtvrtina předpokládaného objemu Rybovy tvorby, hlavně vokální díla duchovní. Česká pastorální mše „Hej, mistře" z roku 1796 je nejznámější skladbou Jakuba Jana Ryby a současně nejoblíbenějším a nejčastěji provozovaným dílem žánru. Stala se hudebním symbolem českých vánoc. Zde se — řečeno obdobou Šaldových slov o Mánesovi — v krystalickém tvaru projevila působivost a síla lidové tradice po věky soustřeďované. Česká „natalitia", vánoční pastorální skladby osmnáctého století, vykazují nejedno dílo hudebně pozoruhodnější a cennější než je Rybova mše. Ale rožmitálský kantor dokázal skloubit příznačné nápěvné i stylizační prvky domácí vánoční hudby vpravdě syntetickým způsobem, takže vznikl útvar typický, obecně sdělný.

V Rybově pojetí jde o známou pastýřskou hru, volně rozloženou v půdorysu šesti součástí hudební formy mše. Kyrie počíná instrumentálním preludiem, „moldánkovým jemným hlukem", předzvěstí andělského poselství „radosti veliké, kteráž bude všemu lidu". Pastýř, „stáda vartýř" budí svého staršího druha, mistra (představeného, dohlížitele nad ovčínem: Jiří Ignác Linek nadepsal v jedné ze svých pastorel vokální part „basso pan mistr") a rozmlouvá s ním o podivuhodném „libém hraní". Gloria je vlastní zpěv andělů, výzva a pak přípravy k cestě do Betléma. Credo v nich pokračuje, pastýři s sebou berou hudební nástroje a rozličné dary. Vložené offertorium je obraz obětování darů u ježíčků. Sanctus jako hymnické díkůvzdání jediný odpovídá liturgickému útvaru mše, Benedictus a Agnus stupňují radostné plesání v jásavé veselí roztančené hudby. Je to skvělý výraz nálady, jakou dovedl Ryba — učitel navodit ve svých Radovánkách nevinných dítek o vánocích:

A: „A což potom, bratříčkové, když je štědrý den!"
D: „Ten den mne nejvíc těší!"
E: „Mne taky!"
F: „Mne taky, ač celý den u nás nejíme, z toho si nic nedělám; potom na večer to lépe chutná."
A (radostně): „A tu přijde pastýř, začne na pastuší troubu koncertovat a po něm hned zas náš ponocný hřmí na roh: hút, hút, hút, húthúthúthút, húúúút!"
B: „A což, bratříčku, v kostele! Tu opět na kůru pěkně hrají a po česky zpívají, až srdéčko plesá. Všecko se na ten den raduje!"

Nejen ovšem na kůru: také v koncertních síních, v rozhlase, televizi a na gramofonových deskách i magnetofonových pásech zní dnes Rybova mše, živý pomník zásluh českého kantora o rozvoj hudebnosti rodné země. „Hej, mistře", tento lidový betlém v tónech, je skladbou jedinečnou, není však zdaleka Rybovým jediným dílem tohoto druhu. Desítky pastorálních mší (mezi nimi ještě další na český text i kompozice českolatinské) a pastorel opisovaly pilné ruce regenschoriů po celých Čechách i na Moravě, aby místní pěvci i hudci mohli „s pastýři čerstvě muzikovat". Z více než čtyřiceti Rybových pastorel, složených na české texty (několik jich koluje se jmény jiných autorů a ne vždy je možno spolehlivě určit skutečného původce), má opět jediná stejné postavení jako „Hej, mistře" mezi pastorálkami: Rozmilý slavíčku. Je to pastorela kolední: typ prosté strofické písně jednohlasé (soprán) s jednoduchým nástrojovým doprovodem: sólovou flétnou, dvěma lesními rohy, smyčci a varhanami. Půvabná, melodicky bohatě rozvitá skladba patří k rodu ukolébavek, jež jsou ryzím projevem české vánoční poezie. Rožmitálský muzikus by byl jistě spokojen, kdyby si mohl poslechnout nahrávku, kterou máte v rukou: nahrávku vyvedenou, jak říkával, „s čilou hbitostí a ušlechtilou způsobností".

Jiří Berkovec

© JIŘÍ BERKOVEC COVER © JAROSLAV HOŠEK PHOTOGRAPHY © NORBERT BEZDĚK